

О. М. Гриб, М. Г. Сербов, Я. С. Яров, Є. Л. Бояринцев, П. А. Терновий, В. В. Пилип'юк

Одеський державний екологічний університет, м. Одеса, Україна

ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ПРИБЕРЕЖНИХ ЗАХИСНИХ СМУГ У БАСЕЙНІ РІЧКИ ВЕЛИКИЙ КУЯЛЬНИК ТА ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗАХОДІВ З ЙОГО ПОЛПШЕННЯ У МАЙБУТНЬОМУ

Інформації про теперішній стан та використання земель прибережних захисних смуг (ПЗС) і водоохоронних зон у басейні річки Великий Куяльник (р. В. Куяльник) на сьогодні практично немає, що створює широке поле для непорозумінь та зловживань під час їх використання та призводить до інтенсивної деградації екосистеми як самої річки, так і Куяльницького лиману, до якого вона впадає [1, 2]. Для визначення сучасного стану ПЗС у басейні р. В. Куяльник, які відбулися в результаті антропогенних перетворень, використані топографічні карти різних масштабів, супутникові знімки даної території та матеріали натурних експедиційних досліджень ОДЕКУ [3].

Згідно Водного (ВКУ) [4] та Земельного (ЗКУ) [5] кодексів України, для малих річок (до яких належить р. В. Куяльник), струмків і потічків, а також ставків площею менше 3 га ширина ПЗС повинна складати не менш ніж 25 м. Якщо крутизна схилу більше 3° (перевищення між двома точками становить більш ніж 0,05 м на 1 м схилу), то мінімальна ширина ПЗС подвоюється. Для ставків площею більше 3 га мінімальна ширина ПЗС дорівнює 50 м. На заплавах або на обривистих берегах, зовнішня межа ПЗС приймається не ближче ніж 50 м від брівки корінного берега в напрямку до вододілу [6]. Якщо річка на певній ділянці має кілька рукавів чи приток, ПЗС встановлюється на обох берегах річки від крайніх рукавів. Півострови, серед яких і ті, що утворилися внаслідок меандрування річки, повністю включаються до ПЗС, якщо ширина перешийка не перевищує 2,5 ширини ПЗС. Берегові схили крутістю понад 5° незалежно від рослинності на них відносяться до території ерозійної активності (включно з ярами, балками, улоговинами стоку) та належать до ПЗС.

При визначенні меж ПЗС у басейні р. В. Куяльник застосовані науково-методичні доробки вітчизняних вчених у цій галузі [6-11]. Серед сучасних методів дослідження стану ПЗС одним з найефективніших є метод, заснований на використанні даних дистанційного зондування Землі (ДЗЗ). Використання цього методу є актуальним, якщо здійснювати регулярні польові дослідження складно і дорого [3]. Оцінку структури ПЗС у басейні річки здійснено шляхом дешифрування ретроспективних рядів космічних знімків з супутників «Landsat» за останні 10 років (з 2007 по 2018 рр.). Для оброблення та інтерпретації даних ДЗЗ використано програму Google Earth Pro (версія: 7.3.25491, 64-bit).

В зв'язку з тим, що р. В. Куяльник та інші водотоки в її басейні в межінь пересихають, при визначенні ширини і меж ПЗС вимірювання виконувалися від середини русла (тобто внутрішня межа ПЗС співпадала з стрижнем річки). Для дослідження розмірів та сучасного стану ПЗС спочатку було визначено місцеположення русел усіх водотоків (річок, балок, струмків) і водойм (ставків і водосховищ) у басейні р. В. Куяльник. Далі всі водотоки та водойми були нанесені на супутникові знімки і лише після цього визначалися розміри та стан ПЗС. Уточнення інформації про стан ПЗС здійснювалося під час експедиційних досліджень ОДЕКУ в басейні річки у травні 2018 р. У результаті дешифрування космічних знімків отримано картосхему басейну р. В. Куяльник з позначенням руслової мережі, штучних водойм, меж ділянок русел з порушеними ПЗС й іншими даними [3].

Враховуючи те, що крутизна схилів р. В. Куяльник майже за всією довжиною русла перевищує три градуси, а всі руслові ставки (крім одного) мають площу більше 3 га, мінімальна ширина ПЗС вздовж берегів повинна бути не менше 50 м. Виключенням є дві ділянки з ПЗС шириною 25 м: 9,5 км в межах гирлової частини річки (від південної межі

спрямленого русла річки до урізу води в лимані, при позначці мінус 6,5 м БС) та 1,1 км у верхів'ях річки (у т. ч., для одного ставка площею менше 3 га на території с. Куяльник).

Визначено, що загальна довжина ПЗС вздовж русла р. В. Куяльник становить 340 км (170 км – вздовж правого берегу річки, 170 км – вздовж лівого берегу річки). Установлено, що 44,0% ПЗС вздовж правого берегу сучасного русла р. В. Куяльник та 44,1% ПЗС вздовж лівого берегу не відповідають вимогам ст. 88 ВКУ та ст. 60 ЗКУ.

Основними порушеннями чинного законодавства, виявленими вздовж сучасного русла р. В. Куяльник, є недотримання ширини ПЗС, встановленої у ст. 88 ВКУ та ст. 60 ЗКУ. Територія, де порушені межі ПЗС вздовж сучасного русла річки (включаючи заплаву), найчастіше зайнята розораними землями та городами. На двох ділянках річки в межах ПЗС і заплави є літні табори для худоби (с. Северинівка та с. Качурівка). В гирловій ділянці річки в межах ПЗС і заплави виявлені штучні земляні насипи і траншеї, залізобетонні плити та інші конструкції, які залишилися після демонтажу труб газопроводу. У верхів'ях річки (на території с. Куяльник) в межах ПЗС виявлені стихійні звалища сміття. Отже, за результатами дешифрування космічних знімків та натурних обстежень басейну р. В. Куяльник визначено, що у межах ПЗС – земель, де заборонено здійснення будь-якої господарської діяльності – на сьогодні є значні порушення режиму ПЗС. Слід зазначити, що на окремих ділянках річок у басейні р. В. Куяльник ПЗС зовсім відсутні, а русло повністю розоране (наприклад, ділянка поблизу с. Федорівка). Все це є прямим порушенням вимог ст. 88 та 89 ВКУ.

Заходи щодо упорядкування ПЗС та водоохоронних зон мають складатися з організаційно-господарських, агротехнічних, луко- та лісомеліоративних і гідротехнічних заходів, які спрямовані на поліпшення поверхневого стоку, зниження інтенсивності ерозії, зменшення виносу забруднюючих речовин у водні об'єкти, відтворення водних, земельних і живих біологічних ресурсів для забезпечення належного рівня екологічного стану водних екосистем [7, 9]. Рослинність ПЗС повинна бути ярусною і складатися із дерев, чагарників, багаторічних трав і злакових рослин. Бажано, щоб насадження максимально затіняли води від сонячного випромінювання. З іншої сторони, щоб менше затіняти сільгоспугіддя, висока рослинність має бути розміщена ближче до русла. Деревя, крім того, своєю кореневою системою закріплюють русло і ґрунт [8], сприяють водорегулюванню. Для упорядкування сучасного стану ПЗС та водоохоронних зон у рамках дотримання положень ВКУ необхідним є винесення в природу та закріплення відповідними знаками меж ПЗС із подальшою інспекцією дотримання положень ВКУ і ЗКУ щодо режиму їх експлуатації [4, 5, 10]. Спеціальні інформаційні знаки встановлюють у місцях входу (виходу) на територію ПЗС, руху транспорту, в місцях перетину межі водного об'єкта дорогами, стежками та ін. Впровадження цих екологічних компенсаторних заходів дозволить мінімізувати антропогенний вплив на водно-земельні ресурси у басейні р. В. Куяльник.

Список використаної літератури

1. N. S. Loboda, O. M. Gryb. Hydroecological Problems of the Kuyalnyk Liman and Ways of Their Solution / *Hydrobiological Journal*. 2017. Volume 53. Issue 6. Pages 87-95.
2. Водний режим та гідроекологічні характеристики Куяльницького лиману: моногр. / За ред. Лободи Н. С., Гопченка Є. Д. Од. держ. екол. ун-т. Одеса: ТЕС, 2016. 332 с.
3. Науково-дослідні роботи з обстеження русла річки Великий Куяльник: звіт з НДР (заключний) / Од. держ. екол. ун-т; наук. керів. Н. С. Лобода. № держреєстрації № 0118U000850, Одеса, 2018. 509 с.
4. Водний кодекс України від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР.
5. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III.
6. Косяк Д. С., Холоденко В. С. Оптимізація розмірів водоохоронних зон річок Українського Полісся // *Вісн. нац. ун-ту водного господарства та природокористування*. Зб. наук. пр. Вип. 3 (71). 2015. С. 130-136.
7. Яцик А. В. Водогосподарська екологія: у 4 т., 7 кн. / К.: Генеза, 2003-2004. 1960 с.
8. Екологічні основи управління водними ресурсами: навч. посібник / А. І. Томільцева, А. В. Яцик, В. Б. Мокін та ін. / К.: Ін-т екол. упр. та збалансованого природокористування, 2017. 200 с.
9. Покидько І., Мартин А. Нова концепція формування водоохоронних обмежень у використанні земель // *Землевпорядний вісн.* 2012. № 7. С. 34-40.
10. Осипчук С., Кошель А., Колганова І. Науково-методичні підходи до розроблення проектів землеустрою щодо встановлення прибережних захисних смуг // *Землевпорядний вісн.* 2013. № 7. С. 21-25.